

Boktjuven på Kungliga biblioteket

ESSAY

Lars Korsell, docent, forsknings- och utredningsråd, Brottsförebyggande rådet

Under 2004 avslöjades att en chef på Kungl. biblioteket (KB) i Stockholm olovligen tagit 62 värdefulla böcker och sålt dessa på auktion. Stöldhistorien är beskriven i *Brottsplats KB. Jakten på de försvunna böckerna*. I denna artikel är framför allt de brottsförebyggande erfarenheterna i fokus.

Sprängningen

Vid halvfemtiden på morgonen den 8 december 2004 väcktes de boende på Surbrunnsgatan 45 i Stockholm av en kraftig explosion. Tegelstenar och annat bråte regnade över de parkerade bilarna. En lägenhet på översta våningen hade sprängts i luften.

Under rasmassorna påträffade polisens sökhund Clinton en död man. Det visade sig vara fil. dr Anders Burius, chef för Handskriftsenheten på KB. Han hade nyligen släppts ur häktet efter att ha avslöjats som boktjuv. I polisförhör hade han erkänt brottet. Enligt polisutredningen hade han kapat av köksspisens gasledning. Sedan hade en gnista från ett relä fått den gasfyllda lägenheten att explodera. Från att ha varit ett professorsämne, ett namn i biblioteksvärlden, väntade en fängelsedom. Fallet hade varit för stort att bära.

Planlagda stölder

Burius hade valt ut gamla och värdefulla böcker som inte tilldrog sig intresse från forskare, men väl från samlare. På det sättet skulle risken för upptäckt minska. För att försvåra att böckerna kunde härledas till KB, hade Burius dessutom skrapat bort exlibris, anteckningar och stämplat. Böcker med känd proveniens förvandlades till handelsvaror med okänd bakgrund. Böckerna hade han låtit sälja hos en auktionsfirma i Hamburg, som varken ställde frågor eller krävde legitimation. Betalningarna från bokförsäljningarna hämtades löpande ut kontant. Sammanlagt handlade det om en brottsvinst motsvarande 9 miljoner svenska kronor. Pengarna användes bland annat till ett extravagant leverne i form av resor, restaurangbesök, lägenhet i Stockholms innerstad och en Mercedes sportbil.

Burius anställdes på KB 1995 och det dröjde inte länge förrän han började stjäla böcker i den ståtliga biblioteksbyggnaden i Humlegården. För en

insidertjuv är dock inte svårigheterna att lägga beslag på böcker. Problemet är att kunna sälja stöldgodset till ett marknadsvärde, vilket förutsätter att försäljningen sker på den legala marknaden. För tjuven är problemet att kontrollen där är strikt.

Burius hade dock tillägnat sig rutiner för att prångla ut stöldgods. Han hade nämligen påbörjat sin brottsliga bana redan tio år *innan* anställningen på KB, men då som bokkurir. På uppdrag av en annan person – en hittills okänd boktjuv – reste han två gånger om året till Hamburg och lämnade in böcker till vår- respektive höstauctionerna på Dörlings auktionsverk, som sedermera gick upp i Ketter Kunst. Betalningarna från auktionsverket skedde alltid kontant.

Det var detta arrangemang som lade grunden till att Burius längre fram kunde ta ytterligare ett steg genom att även ta böcker, nu med ett helt nationalbibliotek till förfogande. Burius uppträdde under falsk flagg med ett påhittat namn och en icke existerande adress.

Verkligheten kom dock i fatt. Misstankar om att allt inte stod rätt till började formuleras när frågor ställdes till KB om 1800-talsverket *Das Illustrierte Mississippithal*. Trots idogt letande kunde det inte återfinnas i bokmagasinet. Dessutom saknades vissa katalogkort, medan andra mindre uppenbara kort fanns kvar. Allt tydde därför på att en insider hade tagit boken och försökt utplåna alla spår om bokens existens på biblioteket. På KB inleddes en hemlig inventering som så småningom ledde fram till avslöjandet.

Förebygga brott: öka kunskapen om egna samlingar

Ingen kan undgå vilka fantastiska historier som KB-böckerna kunde berätta eller vilka forskar- och upptäckarmödor som låg bakom författarskapen. I en skrift – *Maximilianus* – hade de överlevande besättningsmännen efter Magellans världsomsegling berättat om utmaningarna på färden.

En erfarenhet är därför att bibliotek skulle vinna mycket på att betona de egna samlingarna och vilka kulturhistoriska värden de står för. Visserligen kan det möjligen attrahera en och annan potentiell gärningsperson, men samtidigt bedöms vinsten med en grundmurad känsla för de kulturhistoriska värdena vara desto större. Ett av många utslag av denna medvetenhet är att det blir naturligt att arbeta med och tänka i termer av säkerhet. Det bör leda det till att inte enbart regler och rutiner förutsätts efterföljas, utan även till en dynamisk syn på säkerhet. Personal kommer att vara mer observant, kontrollera en extra gång, ställa frågor och rapportera brister.

Misstankarna om stölderna på KB upptäcktes av en slump. Detsamma gällde stölder på det Kongelige bibliotek i Köpenhamn och Bibliothèque National de France i Paris. Trots förfinade säkerhetslösningar bör slumpens roll inte underskattas. Den nyss nämnda dynamiska säkerheten med en observant personal och omvärld, bör vid sidan av en mer formell säkerhetsstruktur skapa

goda förutsättningar för en ökad mottaglighet för vad slumpen kan föra med sig.

Nära förbundet med kunskap om de egna samlingarna, är vikten av att förstå deras ekonomiska värde: "When a rare books and manuscripts library is ignorant of the value of particular items in its collection, then those items are at risk. Book and manuscript thieves are often extremely clever and well-educated, and, if they are stealing for profit, they are probably well aware of what makes a book or manuscript valuable" (Shiner, 2011, s. 151).

Förebygga brott: Se upp för insidertjuvar

En vanlig uppfattning är att tjuvar och andra kriminella är "några andra", som kommer "utifrån". Anställda på museer, bibliotek och arkiv är en underskattad riskgrupp (Korsell et al. 2006). Enligt en amerikansk undersökning svarade insiders för 33 procent av de anmälda bokstölderna (Wilkie, 2011b). Insidern har kunskap om var de värdefulla böckerna finns, har tiden på sin sida och möjlighet att dölja brotten.

I formell juridisk mening förskingrade Burius böckerna eftersom han till följd av sin ställning inte behövde tillgripa dessa. Utmärkande för insidertjuven är att denne arbetat länge på institutionen, åtnjuter stort förtroende och arbetar självständigt (Wilkie, 2011b). Av betydelse är därför att vara noggrann med rekrytering av personal (King, 2011). Det gäller även att följa upp beteendeförändringar hos redan anställd personal.

Förebygga brott: Katalogisering

Kataloger över bokbeståndet utgör bibliotekets minne. I sina brottsförebyggande anvisningar på kulturarvsområdet, lyfter Förenta nationerna fram behovet av databaser och kataloger (FN, 2014). Eftersom Burius saknade kännedom om alla kataloger lyckades han inte att utplåna böckernas existens på KB genom att avlägsna samtliga registerkort och noteringar. Det gällde bland annat den handskrivna katalogen som tog upp de räddade böckerna från slottsbranden 1697. Under alla omständigheter hade det varit svårt att radera boktitlar i en sådan katalog: "To this day, no more secure accession record has ever been created than that maintained in a clumsy, hand-written or typed accession book, which is extremely hard to alter without leaving any evidence ... "(Shiner, 2011, s. 150).

Burius hade även gjort vissa förberedelser för att manipulera KB:s datoriserade katalog. I polisförhör medgav han dock att han tillhörde fel generation och därför inte var tillräckligt hemmastadd med datorer.

Försvåra stölder genom kontroll och minskad åtkomst

Kvalificerade stölder från externa tjuvar äger nästan uteslutande rum från specialläsesalar (Wilkie, 2011b). I KB:s specialläsesal hade tillsynen skärpts efter att några brittiska karttjuvar hade skurit ut kartblad ur atlas (Korsell och Källman, 2008). I stället för att låntagare ska få hantera värdefulla skrifter i specialläsesalen finns det ofta alternativa lösningar. Det kan gälla senare utgåvor, faksimilutgåvor eller av forskare kommenterade utgåvor.

För att förhindra framtida interna stölder begränsades även tillträdet till bokmagasinen och passerkort infördes (Sahlin och Thomas, 2019). Det interna säkerhetstänkandet får dock inte drivas för långt. När Cressey 1953 skrev sin idag klassiska bok om förskingrare – *Other peoples money* – menade han att det nog skulle vara möjligt att förhindra all förskingring. Haken var dock att det samtidigt knappast heller skulle göras några affärer. Med andra ord leder alltför rigida interna rutiner till att en verksamhet påtagligt hämmas. Det gäller därför att tänka på intern säkerhet, men samtidigt vara lyhörd för att inte alltför mycket försvåra verksamheten.

Öka upptäcktsrisken: Inventeringar

”Har inte biblioteken koll på sina samlingar?” Det frågade sig förre riksbibliotekarien Gunnar Sahlin och biblioteksrådet Barbro Thomas (2019). Deras svar var nekande. Nationalbibliotekens stora samlingar är resultatet av samlarmödor under århundraden. Delar av samlingarna har aldrig katalogiserats och merparten förvaras i magasin, emellanåt spridda på olika platser. Det gör det komplicerat att få en överblick.

En försvårande omständighet är att stora samlingar ofta har låg ”omsättning”. Det innebär att många publikationer under långa perioder inte efterfrågas, kanske aldrig. Detta gör att det kan ta generationer innan det upptäcks att en bok är försvunnen. Därför är det brukliga sättet att kontrollera stora samlingar att genomföra inventeringar. Problemet är att sådana resurskrävande och därför kan ett alternativ vara att utföra mindre selektiva inventeringar av riskbaserad karaktär (Wilkie, 2011a). Mot bakgrund av stölden av *Das Illustrierte Mississippithal* inventerades äldre bild- och planschverk.

Upptäcka: Leta på legala marknader

En lämplig metod i säkerhetsarbetet är att i enlighet med FN:s brottsförebyggande riktlinjer övervaka marknaderna (FN, 2014). Det ger underlag för att styra inventeringar i syfte att upptäcka stölder och att identifiera redan

stulna böcker, men framför innebär kunskap om förändringar i efterfrågan och priser ett underlag för att sätta in förebyggande åtgärder.

Nördar och kufar är svåra att upptäcka eftersom de inte säljer utan har andra drivkrafter. Det gällde såväl bibliotekstjuven på det Kongelige bibliotek i Köpenhamn som amerikanen Stephen Blumberg (Weiss, 1994). Eftersom det vanligaste motivet ändå är pengar, gäller det att studera kataloger från antikvariat och bokauktioner. Till följd av att sådana numera så gott som alltid finns på nätet, ökar förutsättningarna inte bara för handeln att hitta köpare utan även för dem som letar efter stulna objekt: "Watchful eyes at books sales and highly publicized lists of missing materials continue to be the best ways of tracking down book thieves", konstaterar Travis McDade (2006).

Rapportera: anmäl brott

I biblioteksvärlden har länge rått en tystnadskultur (Sahlin och Thomas, 2019). Bibliotek som drabbats av bokstölder – interna eller externa – har ogärna gått ut med uppgifterna. Det har uppfattats som genant att ha blivit utsatt för en stöld. En naturlig förklaring till att inte ha slagit larm har förstås varit att man inte alltid varit säker på att en stöld har begåtts. Böcker kan ha hamnat på fel plats. Återhållsamheten att anmäla känsliga brott, inte minst brott som begås av den egna personalen, delar dock kulturinstitutioner med många andra verksamheter i vilka förtroende utgör ett grundläggande kapital. Företag och andra organisationer är rädda om sitt rykte.

Om fler kulturinstitutioner och andra organisationer kunde vara mer öppna skulle fler följa i deras spår. Det borde minska förekomsten att hantera interna brott som en intern angelägenhet som kännetecknas av diskretion, mörkläggning och smidiga lösningar. Risken är stor att påkomna personer fortsätter med brott hos en annan arbetsgivare. Obenägenheten att anmäla gör också att rättsväsendet "går miste om" fall som annars skulle kunna ha lett till organisationsförändringar, kompetensuppbyggnad och kanske ny lagstiftning. En sådan lärande process går också förlorad för andra: Företag, kulturinstitutioner och organisationer får inte del av andras erfarenheter; det brottsförebyggande lärandet stannar av.

Rapportera: underrätta marknaden

Att vara öppen med vilka böcker som stulits är ett viktigt led i att få tillbaka böckerna, det innebär även att böckerna "dödas" på marknaden. Det finns internationella hemsidor där stulna böcker kan listas, exempelvis via The International League of Antiquarian Booksellers och INTERPOL.

Att nå ut med listor över stulna böcker fyller alltså flera funktioner. Större auktionshus och antikvariat som handlar med dyrbarare objekt, har som rutin

att kontrollera att säljaren verkligen är den rätta ägaren. Prestigefyllda marknadsaktörer vill ogärna beslås med att bjuda ut tveksamma objekt.

Utreda: Biblioteks- och kulturhistorisk forensisk undersökning

Burius klarade inte av att helt tvätta böckerna rena utan fragmentariska spår fanns kvar. Tack vare kombinationen av å ena sidan uppslagsrikedom och noggrannhet och å andra sidan djup kunskap om hur KB byggt upp sina samlingar genom århundradena, introducerades vad som skulle kunna betecknas som ett biblioteks- och kulturhistoriskt forensiskt arbete.

Exempelvis visade det sig vid en noggrann undersökning att siffran 2 inte var centrerad på ryggen till *Wytfliets atlas*. I kraftig förstoring skymtade ytterligare en siffra eller annat tecken bredvid 2:an. Svaret söktes i den handskrivna katalogen över slottet Tre Kronors bokbestånd från 1726. Det gamla numret för atlasen var 28. Om en 8 lades till siffran 2 på bokryggen blev de båda siffrorna centrerade på bokryggen samtidigt som numret stämde med den handskrivna katalogen. Bredvid 2:an på ryggen kunde en bågform skönjas som styrkte att den var från siffran 8, alltså var det KB:s atlas.

Vid sidan av gamla kataloger har en viktig informationskälla varit att kunna granska böcker från samma samlingar som ett stulet verk. Det gäller befintligheten av signaturer, anteckningar, stämplor eller exlibris samt inte minst var dessa kan återfinnas i boken. För länge sedan var det dessutom vanligt att köparna själva lät binda in böcker. Det betyder att inbindningen är individuell och kan jämföras med andra böcker i samma samling.

Återföra: Återkrav och skadestånd

Det finns en tendens hos brottsbekämpande myndigheter att prioritera själva brottsutredningen i stället för att spåra och återföra vinningen av brott (Brå, 2014, Brå, 2006). Ett misstag som gjordes var att inte så snabbt som möjligt vända sig till auktionsköparna och kräva tillbaka böckerna. De flesta länder har en lagstiftning som innebär att äganderätten inte utsläcks enbart till följd av att förvärvaren är i god tro, med vissa frister måste iakttas.

Ett färskt rättsfall har ökat förutsättningarna för skadestånd (NJA 2023 s. 162). På auktion hade en person som arbetat vid Myntkabinettet låtit sälja mynt för knappt 4 miljoner kronor. Han åtalades för grovt häleri och museet yrkade skadestånd. Den tilltalade blev dock frikänd eftersom åklagaren inte kunde visa när mynten hade försvunnit från museet.

Hovrättens dom överklagades av museet som yrkade på skadestånd. HD konstaterade att medarbetaren på Myntkabinettet överlätit stöldgods, vilket gav upphov till skadeståndsskyldighet. Preskriptionstiden räknades från när han hade överlämnat eller överlätit mynten. Ingen av dessa händelser hade

ägt rum mer än tio år innan talan väcktes och skadeståndsanspråken var därför inte preskriberade. Enligt HD saknade det betydelse under hur lång tid dessförinnan han kunde ha haft mynten i sin besittning.

Även om själva brottet är preskriberat finns alltså ett utrymme för att väcka skadeståndstalan. För gärningspersoner är det därför inte längre möjligt att vänta in utgången för preskriptionstiden för brott och sedan avyttra stöldgodset.

En annan sak är att preskriptionstiden för brott är väl kort för föremål där livslängden är oändlig, som för KB:s samlingar, nationens minne.

Kontaktuplysningar

Lars Korsell: lars.korsell@bra.se

Referenser

- Brå (2014:10). *Gå på pengarna. Antologi om tillgångsriktad brottsbekämpning*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Cressey, D. (1953). *Other people's money: the social psychology of embezzlement*. Glencoe: Free Press.
- McDade, T. (2006). *The Book Thief. The True Crimes of Daniel Spiegelman*. Westport: Praeger.
- FN (2014). 69/196. *International Guidelines for Crime Prevention and Criminal Justice Responses with Respect to Trafficking in Cultural Property and Other Related Offences*. Resolution adopted by the General Assembly on 18 December 2014. United Nations.
- King, B. (2011). "Know your employee." I: Wilkie, E. C. Jr. (red.), *Guide to Security Considerations and Practices for Rare Book, Manuscript, and Special Collection Libraries*. Chicago: Association of College & Research Libraries.
- Korsell, L. et al. (2006). *Cultural Heritage Crime. The Nordic Dimension*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Korsell, L. och Källman, L. (2010). *Kulturarvsbrott*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet, Statens kulturråd, Brottsförebyggande rådet.
- Korsell, L. (2023). *Brottsplats KB. Jakten på de försvunna böckerna*. Illustrerad utgåva. Stockholm: Forum.
- Korsell, L., Bergvall, G. och Ottosson, J. (2023). *Brottsplats KB. Jakten på de försvunna böckerna*. Textdel. Stockholm: Forum.
- Korsgaard, L. och Surrugue, S. (2005). *Det store bogtyveri*. Köpenhamn: Politiken. NJA 2023 s. 162. Rättsfall Kungl. Myntkabinetet.
- Sahlin, G. och Thomas, B. (2019). *Boktjuven på KB 2004*. Otryckt material, version 20190319.
- Shiner, E. (2011). "Security and Technical Processing." I: Wilkie, E. C. Jr. (red.), *Guide to Security Considerations and Practices for Rare Book, Manuscript, and Special Collection Libraries*. Chicago: Association of College & Research Libraries.
- Weiss, P. (1994). "The book thief". *Harper's Magazine*. Januari, volym 1724.
- Wilkie, E. C. Jr. (2011a). "Audit Trails", I: Wilkie, E. C. Jr. (red.), *Guide to Security Considerations and Practices for Rare Book, Manuscript, and Special Collection Libraries*. Chicago: Association of College & Research Libraries.
- Wilkie, E. C. Jr. (2011b). "Thieves: Who and Why? I: Wilkie, E. C. Jr. (red.), *Guide to Security Considerations and Practices for Rare Book, Manuscript, and Special Collection Libraries*. Chicago: Association of College & Research Libraries.